

DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.09>

Takácsy Ignác (1830-1906) orgonaépítő 60. alkotása Hunyadi János kolostortemplomában

AMBRUS LÁSZLÓ

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
ambrus_lszl@yahoo.com

Bevezető

Az orgona a maga több mint két évezredes történetével számos alkalommal is évszázadok kedvelt hangszere volt. Történetéről, fejlődéséről néhány kötetnyi terjedelemben lehetne írni. A Kr. e. 3. században Alexandriában feltalált hangszer előbb a hellén, majd a római kultúra népszerű különlegességévé vált. Rómában az Alexandriából érkezett káprázatos muzsikuskoknak köszönhetően az orgona (hydraulis) virágzóbb pályát futott be, sőt idővel a különböző hangszerekből összeált együttesekben már-már vezető szerephez jutott és minden fontos esemény elengedhetetlen kísérőhangszerévé vált. De nemcsak a császári udvarba és a gazdagok körébe férközött be, hanem az egyszerű nép szórakoztatását is szolgálta a cirkuszokban, a gladiátor viadalokon, és – ami számunkra a legszomorúbb, hogy – az orgonák szolgáltatták a kísérőzenét a keresztények lemészárlásakor is.

Az egyház alighanem pontosan emiatt volt ellenérzéssel íranta. Igaz, hogy a kezdetekben a keresztény istentisztelet mindenféle hangszert nélkülözött, ám a gazdagok fényűző zeneszerszáma és a parázna-, borissza nép szórakoztató hangszere iránt végképp el-lenszenv mutatkozott, nem beszélve a drasztikus vérengzésekről. Annak ellenére, hogy szóba sem jöhetett a templomi használatuk, a nagy egyházatyáink (Szent Jusztinus, Szent Ambrus, Szent Jero-mos, Szent Ágoston, Nagy Szent Gergely...) és keresztény íróink (Ter-tullianus, Sidonius Apollinaris püspök...) mégis rendszeresen emle-gették, olykor még – hangját értékelve – elismerően is szólva róla.

Az orgona a királyok és fejedelmek ajándékaként elér Nyugat-Eu-rópába (Frankföldre), de ekkor az egyház még mindig nem alkalmaz-ta istentiszteletein. A keresztények által megbélyegzett hangszer történetében végül megtörtént a „pálfordulás” és a 800-as években itt-ott, nagyobb székesegyházakban, kolostorokban megjelentek az orgonák, és lassanként a 10. század közepétől egyre nagyobb szá-mban elterjed a templomi használata.

Egyes feltételezések szerint a papok, szerzetesek voltak az első nyugat-európai orgonaépítő mestereink, mivel az átlagembernél jóval tanultabbak voltak, és olyan közegben mozoghattak, amely szükséges egy ilyen bonyolult szerkezetű hangszer elkészítéséhez. A legtöbb szerkezetnek és maguknak a sípoknak az elkészítése a faműves munkában való jártasság mellett magas szintű technikai, számtani és zenei ismereteket igényelt. Ezek a klerikus hangszerké-szítők valószínűleg szerepet játszottak abban, hogy az orgona végül Isten dicsőítésének részévé vált.

Ezek a hangszerek nem hasonlítottak a ma ismert orgonáinkra. Kis méretűek voltak, kevés billentyűvel, ezáltal kis hangterjedelem-mel, legtöbbször csak egy sípsorral, viszont ezek a paraméterek az akkori zenei igényeknek teljes mértékben megfeleltek. A hangszer fejlődése a 14-16. század folyamán – párhuzamosan azzal, ahogy az orgona fokozatosan kezdett leszakadni a vokális zenétől, és ezzel egyidejűleg kezdtek megjelenni az önálló zenei műfajok – gyökeres változásokon és újításokon ment át. A szélesebb hangterjedelem, a változatos hangszínek (amiket már külön lehet ki- és bekapcsolni) egyben nagyobb méretű hangszereket is eredményeztek. Mivel a

méreteiben kezdett terebélyesedni, ebből adódóan helyhez kötötté válni, szükségszerűen megjelentek a hangszert körülölelő orgona-szekrények, amelyek korábban nem léteztek. Természetesen mivel a régi kis orgonák hordozhatóak voltak, azoknak is volt valamiféle lécekből, szövetből álló védőszerekezete, de csupán a szállításkor.

A lassan egyre fontosabb liturgiai célt szolgáló orgona nemcsak egyszerű zeneszerszám lett, hanem a templom kiemelkedő építménye, amelynek külsőjére egyházi pályafutásának kezdetétől fogva nagy gondot fordítanak. Az adott időszak művészeti stílusának megfelelő faragások és különböző díszítőelemek gazdagítják.

A fejlődés folyamatában nagyon fontos azt megemlíteni, hogy a 15. századtól már előfordultak olyan templomok, ahol a nagyobb, helyhez kötött orgona mellett használtak egy kisebb, ún. pozitív orgonát, amelyet mindig oda mozgattak, ahol éppen szükség volt rá. Egyértelműen ennek a két hangszernek teljesen eltérő adottságai voltak, így hangzásban is különböztek, ennél fogva a liturgiában is más-más szerephez jutottak. Voltak bizonyos alkalmak, amikor az említett két orgonát mégis egymáshoz közel helyezték el, hogy az orgonista könnyedén tudjon felváltva is játszani rajtuk. Ez vezetett később a több manuális (billetyűsoros) orgonák kialakulásához.

Az 15. és 16. század folyamán, amikor az orgona számos újjátáson ment át, lassanként megjelent Magyarországon is egyre több helyen, még nálunk Erdélyben is (Kolozsvár, Brassó, Gyulafehérvár, Beszterce).

Több mint ötszáz év elteltével ma már annyira természetesnek vesszük az orgona jelenlétét a templomban, mintha mindig is ott lett volna. De nem hiába érezzük így, mivel olyan szinten hozzátartozik a templomhoz, mint a harangszó vagy az oltáron égő gyertya. Nincs még egy ilyen gazdag adottságokkal rendelkező hangszer, mely a liturgiát, annak fényét és ünnepélyességét így tudná szolgálni. Képes egy jámbor fuvola módján is megszólalni, de akár egy nagyobb zenekarral is vetekedni. Gondoljunk bele, hogy ugyanaz a hangszer szól gyászmisén, halottak napján vagy keresztút alkalmával, amely ünnepélyesen, kitörő örömet sugározva megzendül karácsonykor az éjféli misén, vagy húsvét vigiliáján, amikor újra kísérelheti ajkunk dicsőítő énekét. Az orgona tehát nemcsak egy bútor vagy egy hangszer

a templomban, hanem egy célt szolgáló eszköz, mint a gyóntatószék, ahol letehetjük terhes bűneinket, vagy az ambó, ahonnan Isten ígését, üzenetét halljuk. Orgona nélkül sivár lenne a liturgia, de maga a templomtér is.

Manapság modern világunkban sajnos egyre több egyházközségben, templomban meg kell tapasztalják ennek a templomi hangszernek a hiányát, legtöbb esetben azért, mert hosszú ideje nem engedhetik meg azoknak a javítását és már használhatatlan állapotba kerülnek. Ezzel vagy hasonló helyzettel egy vagy több száz évvel ezelőtt is szembesülniük kellett őseinknek. Az idős, régi – nehezen beszerzett – hangszereket a kis létszámú közösségek nem tudták karbantartani, az újonnan készült templomukból többek között az is hiányzott, rosszabb esetben az is előfordult, hogy tűzvész miatt maradtak anélkül. Ilyen helyzetekben mégis az volt ezeknek az egyszerű, istenfélő embereknek a legfőbb vágyuk, hogy Teremtőjüket orgona hangja mellett dicsőíthessék.

A továbbiakban egy hasonló orgonaépítés történetét ismertetem, amely 19. század második felében Tövisen ment végbe, ahol a hívek számára szükséges és oly nagyon óhajtott hangszert – az általam kutatott – Takácsy Ignác marosvásárhelyi orgonaépítő készítette.

Takácsy Ignác a 19. századi erdélyi orgonaépítés történetében igen termékeny munkásságú mesternek mondható. Miskolc mellett született 1830-ban, a szabadságharcból tiszti rendfokozatban vette ki a részét, majd – miután a közel hat évnyi tanonckodás után megszerezte szegedi tanítómesterétől az ajánlólevelet – valamikor 1859 év végén vagy 1860 elején telepedett le Erdélyben, Marosvásárhelyen. Első ismert megbízása a gegesi orgona javítása volt, ez idő alatt szerződött a káposztásszentmihályi reformátusokkal egy új 6 változatú orgona elkészítésére, mely az első saját műve az önállóságát követően. Ez sok tekintetben remek pályakezdsnek bizonyult az akkor 31 éves fiatalember számára. Egyrészt a munkát a híres brassói és segesvári mesterek orra elől sikerült megszereznie. Az elkészült hangszert a – nemcsak református körben – nagy elismerésnek örvendő Voczelka Ede zenetanár vizsgálta meg, akinek elégedettsége révén Takácsy szinte rögtön megnyerte a református

egyház bizalmát. A szakmai oldalon túl pedig a hangszer helyszíni felállítása alatt megismerkedett az ottani lelkész 22 éves leányával, akit később feleségül vett.¹

A káposztásszentmiklósi orgona után sorban jöttek a megrendelések, csupán a következő tíz évben 15 új hangszert épített és számos javítást is végzett. Nem volt túlságosan könnyű élete szülőföldjétől, Borsod vármegyétől távol. Szinte végig bérelt lakásban élt, sokszor anyagi gondokkal küzdött, emellett elhunyt az első gyermeke, majd 39 évesen megözvegyült. Ennek dacára mégis Marosvásárhely és a térség meghatározó orgonaépítőjévé tudott válni. Nagyobb számban a református egyház bízta meg munkával, holott buzgó katolikus ember volt.

A tövisi Takácsy Ignác-orgona története

Az orgonaépítés előzményei

Tövis Gyulafehérvártól 17 kilométerre északra, a Diódi-patak két partján fekszik, a Küküllő Marosba ömlésétől négy kilométerre észak-nyugatra. 1269-ből származik a település első írásos említése, 1293-ban már plébánia-templomáról is lehet olvasni.² A ma is álló templomot és kolostort – mely a főegyházmegyében az egyik legrégebb – Hunyadi János építtette 1442 és 1449 között a marosszentimrei és nagyszebeni török ellen vívott csata emlékére.³ A törökverő erdélyi vajda obszerváns ferenceseket telepített ide, akik az 1550-es évek elején hagyták el Tövist. A törökök újabb betörése a térséget is érintette, ennek folytán a rendház elpusztult, de a templom csodával

1 A Marosi Református Egyházmegye Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi fióklevéltárában. Egyházközségi Gyűjtők. Káposztásszentmiklós B1. 1861. évi számadások

2 Lestyán Ferenc: *Megszentelt kövek: A középkori erdélyi püspökség templomai II.* Glória Kiadó, Kolozsvár 1996. 157.

3 Knecht Tamás és Zsebe Márta (szerk.): *A gyulafehérvári főegyházmegye millenniumi sematizmusa.* Verbum Kiadó, Kolozsvár 2009. 89.

határos módon megmenekült. A reformáció hatására a katolikus lakosság egy része áttért, viszont a század végén még voltak katolikusok, mert Báthory Zsigmond 1599-ben a templomot átadta a minoritáknak, akiket a túlnyomó protestáns lakosság 1601-ben csakhamar elzavart.

1603-ban Basta György feldúlta Tövis városát is, ekkor az épületegyüttes is leégett. Az így romossá vált templomot nem sikerült eredeti formájában helyreállítani, a mellékhajókat lebontották és a rendház is már csak egy szinttel épült vissza. Mindeddig nem sikerült olyan levéltári dokumentumot találni, amely említést tenne arról, hogy a szerzetesrendek által is használt templomban állt-e egyáltalán orgona, amely ennek a tűzvésznek áldozatául eshetett.

A 17. század további részében Tövis lakossága annyira megfogyatkozott, hogy mind a katolikus, mind pedig a református templom fedél nélkül romladozott. Végül 1701-ben Apor István mindkét felekezet épületét rendbehozatta, és a megújult rendházba pálos rendűeket hozatott, akik egész 1786-ig szolgáltak itt, amikor is II. József február 7-én kihirdette a rend eltörlését.

Egy 19. század végi dokumentumban maguk a tövisiek a következőképpen emlékeznek vissza a templomuk több mint négy évszázados, olykor-olykor igen sanyargatott sorsú történetére:

„Dicső emlékű Hunyady János, hazánk és a kereszténység egyik legnagyobb előharcosa a törökökkel folytatott küzdelmei közepett az 1442. évben Szent Imrénél vívott fényes győzelme emlékére a szomszédos Tövis községben Magyarország Védasszonyának tiszteletére egy díszes templomot emelt. E történelmi nevezetességű templom a későbbi török háborúk alatt a pusztítás minden nemének kitéve s több, mint egy századon át földél nélkül maradvá 1701-ben boldog emlékű Gróf Apor István, erdélyi kincstárnok által némileg helyreállíttatott s a később eltörölt pálos rendűek lelkeszkedő kezelésére bízott.”⁴

4 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 76/1889. dec. 8.

Mivel Tövis néhány évszázadon át nemesi családok birtokában állt, így elképzelhető, hogy az istendicséretre biztosítva volt az orgona. Sajnos az egyházközség korai hangszereit illetően nem sok információ áll jelenleg rendelkezésünkre. A 18. század elején eszközölt – Apor István által szorgalmazott – kijavítási munkálatok alkalmával a templomnak új belső felszerelések is készültek, többek között egy fából épített karzat. Bizonyára ekkor vagy ezt követően készült el az az orgona, amely egészen a 19. század végéig látta el a szolgálatot.

1870 áprilisában Macskási János plébános hirtelen bekövetkezett halála nagy felfordulást keltett az tövisiek életében. Az ideiglenesen kihelyezett Lechner László számára az egyházközség anyagi helyzete teljesen átláthatatlan volt, de ennek ellenére is még ez év végén lépéseket tett a templom rossz állapotú orgonájának helyrehozására. November 17-én így írt a püspökéhez: „A helybeli ref. közönségnek új orgonája fölállítása alkalmából fölkértem az orgona művészt, hogy orgonánk kijavításáról áratlagot készítsen”.⁵ A hozzá csatolt költségvetésből megtudjuk, hogy a szóban forgó orgonaépítő a kézdivásárhelyi Kolonics István volt.⁶ Az árajánlatot is elküldték Gyulafehérvárra, kérve a főpásztort, hogy kegyeskedjék a jóváhagyásával megörvendeztetni a kis közösségüket, mert „ezen kijavítások eszközlésével ép oly jeles orgonát” nyernének, mintha 800 forintért újat szereznének. Külön kiemelik, hogy Kolonics az orgonát „jövő tavasszal készítené meg, a fizetést is csak akkor nyerné,” és hiszik, hogy addigra meglesz rá a pénzük.

Kolonics hét pontba szedett „kimutatási költségvetése” a meglehetősen rossz állapoton túl számottevő hasznos adalékkal is szolgál a tövisiek akkoriban használt orgonájáról. Eszerint egy manuális, rövidoktávós (C-c³ 45 hang), 6 regiszteres, hátuljátszós hangszer állt a karzaton, ahonnan a kántornak nem volt rálátása az oltárra. Tudjuk továbbá, hogy a billentyűi fából készültek. Az árajánlat szerint – mely ugyancsak november 17-én, Tövisen kelteztetett – Kolonics 246 forint fejében felvállalja egy új fúvó, egy új billentyűzet és teljesen új Quint 1^{1/2}’ változat elkészítését, az orgonatest alapjának kicserélését,

5 GYFL GYÉL: I.1/a, 1870 év, cat 30, Num 2880

6 A tövisi református templom Kolonics orgonájának 1870-es építési éve mindeddig ismeretlen volt.

a sípok átrendezését, úgy, hogy a kántor előrelátása szabaddá váljék, továbbá a teljes intonálást és hangolást. Az ár tartalmazza az útiköltséget, efelett csupán tíz napi ellátást óhajt az egyházközség részéről. Munkája jóságáért hajlandó éltiben három évig felelősséget vállalni saját költségén.

A tövisiek javítási kérelmét november 19-én kapta kézhez Fogarasy Mihály gyulafehérvári püspök, aki ezzel kapcsolatban a következőképp utasította Lechner László plébánost:

„ezennel meghagyom, hogy mutasd ki a forrást, ahonnan az orgona kijavítására a fölszámitott 246 frtot kifizethetni reményled. Kisértsd meg e célra a hívek adakozását is igénybe venni, s az adakozás útján beveendett összegről, és a templom pénztárának activ, és passiv állásáról terjessz fel ide kimutatást, megemlítvén azt is, hogy vajjon nincs-e a templomnak az orgona kijavításánál sürgetőbb szüksége?”⁷

Az ideiglenesen kiküldött helyettes lekösz megbízása az év végén lejárt, és a következő évtől kinevezett Ninger Ignác plébános nem igazán szorgalmazta az orgona megjavítását. Az ő helyét 1876-ban Csató Ferencz vette át.

1887-ben ismét nagyobb mérvű javításokat végeztek a templomon és a papilakon. Ekkor többek közt a régi fakarzatot is tervezték lebontani és újat faragtatni kőből, viszont csupán a templomot sikerült újra földni az erdélyi vallásalap költségén. 1889. december 8-án egy levélben többek között arról olvashatunk, hogy az 1701-ben fából készült gyarló és kezdetleges karzat is teljesen pusztulásnak indult.⁸ Bizonyára ez is közrejátszott abban, hogy az orgonát nem javították meg korábban, mivel az a rossz állapotban lévő karzatra került volna vissza. Az említett levél a hívek számáról és a gyülekezet anyagi helyzetéről is tudósít: „Római katolikus hitközségünk számszerint alig háromszáz lélekből álló oly csekély és oly szegény, hogy alig vagyunk képesek egyházunk és iskolánk folyó szükségleteit fedezni.”

7 GYFL GYÉL: I.1/a, 1870 év, cat 30, Num 2880

8 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1889. dec. 8.

Az új kőkarzatot már 1889 tavaszán megrendelik a magyarigeni Koperdák József és Fábíán Józsefné kőfaragó műhelytől. Ezek után úgy döntenek, hogy a régi orgonájuk megjavítása helyett inkább újat készíttetnek.

Az orgonaépítés folyamata

Az orgonaépítő mesternek a kiválasztása bizonyára nem okozott nagy gondot számukra, mivel az ekkor 44 esztendőes Csató Ferenc plébános már ismerte Takácsy Ignácot, ugyanis 1868-1876 között Marosvásárhelyen volt segédlelkész és gimnáziumi tanár, ez idő alatt szoros barátság alakult ki közöttük. Időnként leveleztek is egymással, amelyekben az orgonaépítő gyakorta örvendeztette meg a papot jó hírekkel a közös marosvásárhelyi ismerőseikről is. Az egyházközség tehát el is fogadta a lelkészük által ajánlott szakembert.

Takácsy 1889. december 27-én személyesen megjelent Tövisen, az ekkor készült vállalati szerződésben a következőket olvashatjuk: „Létre jött a tövisi róm. kath. egyház képviselőjében Csató Ferencz helybeli lelkész és marosvásárhelyi Takácsy Ignác orgona készítő között a következőkben: A tövisi róm. kath. egyház részére szükségessé válván egy új orgona elkészítése, ennek teljesítésére vállalkozott és mint olyan elfogadtatott nevezett Takácsy Ignác úr.”⁹ Leszögeznek továbbá, hogy a készítendő hangszer az akkor bemutatott és oda csatolt rajznak teljesen és minden tekintetben pontosan megfelelő kell hogy legyen. A következő hat változat kiépítésében egyeztek meg: „1. princípál tiszta czinból 8 láb 54 síppal. 2. száliczionál az első octáv fából a többi czinból 8 láb 54 síppal. 3. vajt fuvola fából 8 láb 54 síppal. 4. coppel fából dugott 8 láb 54 síppal. 5. közönséges fuvola 4 láb nyitott; alsó oktávok fából, a felsők czinból 54 síppal. 6. mixtur három soros 162 síppal.”

A diszpozíció meghatározása mellett a kinézetben is megállapodtak. Eszerint az „orgona szekrénye kellő keménységű fenyű fából a faragványok pedig alkalmas hársfából” kellett készülnön.

9 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1889. dec. 27.

Az orgonaház tölgyfa színre, az oszlopok diófaszínre festetnek, a homlokzat díszítményei pedig kellőleg megaranyozandók. „A billentyűzet 54 darabban alsó C-től F[#]-ig fehér csont és ébenfa felülettel lesz kiállítandó és a játékasztal a szekrényhez illesztve hátul lesz elhelyezendő.”

A munka elkészítési határideje 1890. június 6-ra lett kitűzve. Takácsy 800 forintért vállalta el a megbízást, mely összegből 200 forintot előlegül, 300 forintot 1890. március 15-én, és a fennmaradó 300 forintot az orgona felállítása alkalmával kellett átadniuk. A megállapodás továbbá így folytatódik:

„Ezen 800 frt. összegben felül a tövisi templomnak meglévő régi orgonája vállalkozó úr tulajdonába megy át; az új orgonának pedig Tövisre való szállítása a helyi egyház költségén fog eszközöltetni és szerződő lelkész Csató Ferencz kötelezi magát az orgona felállítási időtartama alatt vállalkozó urat és segédjét szállással és koszttal ellátni. Az orgona szakértői felülvizsgálat után fog átvétetni és annak kifogástalan jószágáért nevezett vállalkozó három évre felelősséget vállal.”¹⁰

A megegyezés szerinti 200 forint előleget Takácsy nem vette át a szerződés megkötésekor, hanem 1890. január 4-én utalványozták a Magyar Királyi Posta tövisi hivatalából. A feladónál maradt szelvényen a következő írás áll: „Földadó-vevény Takácsy Ignác M. Vásárhely címzett 80 számú készpénzben befizetett 200 frt - krról szóló postautalványról. Földadó fizetett: Utalvány díjt 30 kr.”¹¹

1890. február 3-án az egyházközség beszámol a püspöknek az eddig foganatosított különböző gyűjtések, adományok és támogatások eredményéről, a még hiányzó pénzüsszegekről, továbbá ismételtelen felleveníti a folyamatban lévő számos beruházás szükségességét és fontosságát. A Kolumbán Ágoston kántor-tanító révén lejegyzett és Csató Ferenc plébános, Stafkovický Jácint gondnok, és Walter Károly egyháztanácsos által aláírt felterjesztés a következőképp szól:

¹⁰ Uo.

¹¹ GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. jan. 4.

„Tövis róm. kath. hitközségének egy kiváló díszje van: a Hunyady János által 1449 évben épített templom. Ha bár ez mint egyik jeles hazai műemlék már réges-régen országos figyelmet és méltatást érdemelt volna, mégis azon mostoha körülmény konstatálható, hogy e jeles templomnak főképp belsejében a múlt század eles-elejétől fogva javítókéz alig működött. Ennyi mulasztás után már nem csupán a kegyelet, de a szégyen érzet is, mely bennünket eltöltött a sok idegen látogatónak éppen nem hizelgő nyilatkozatai miatt, - indított azon lépésre, hogy részint kebli gyűjtés és ünnepélyek rendezése, részint pedig a hazai tekintélyesebb jótévközhöz intézett folyamodásunk útján az elodázhatatlanul szükségessé vált belső javítások és felszerelési tárgyak fedezésére az 1887 évre építkezéseknél fölöslegül maradt és a templom karzat javára kegyesen kiutalt 183 forintnyi alaptőkéhez a még szükségeltető összeget beszerezhessük. Isten kegyelméből, ha nem is minden oldalról, de mégis elég tisztességes siker jutalmazta szerény fáradozásunkat olyképpen, hogy nemcsak a karzat, hanem az orgonának és szószéknek újra építéséről és a templom belsejének kitisztításáról - mint egyelőre multhatatlanul szükséges alkotásokról komolyabban tervezgethettünk. Rajta voltunk és vagyunk, hogy mindenütt a legolcsóbb beszerzési és munkálati forrásokat keressük fel; mindezzel számolnunk kellett lehetőségig a stilszerűséggel is, melynek benemtartása bárkitől származható gáncsoló megróvást, betartása azonban a közönségesnél túlmenőbb kiadásokat tételez fel. Ezen számításon kívül nem hagyható körülmény képeze részben okát annak, hogy minden telhető törekvésünk és erőfeszítésünk dacára is mint egy 250-300 frtnyi fedezet hiány akadályoz abban, hogy a világhírű hősnek egyetlen meglevő fenséges alkotása iránt nem a divatos kegyeletnek luxus szerű, hanem a parancsoló szükség alamiznaszerű adóját némileg leróhassuk. S bár Nagyméltóságodnak fejedelmi

bőkezűségét folyton élvezni szerencsések vagyunk, a jelzett körülmények között a szerénység rovására is – kényszerülve bátrak vagyunk azon legalázatosabb könyörgéssel járulni Nagyméltóságodnak kifogyhatatlan jósaгу atyai szívéhez: kegyeskedjék minket ezen szent ügyünk elérésére fölsegélni! Melyek után felszentelt atyai kezét csókolva hódoló tisztelettel maradunk.”¹²

A felterjesztéshez mellékelt vázlatos kimutatás alapján a templomban tervezett javítások és az oda szükséges felszerelések költsége 1620 forint. A karzat faragott kőből és téglalobtozattal 520, az ide megrendelt orgona 850, a szószerék, szintén faragott kőből 150, és a templom belsőjének kijavítása pedig 100 forint. A fedezet mind ezekre 1890. február 3-án 1352 forint és 93 krajcárt tett ki, amely a következőkből származott: az 1887. évi építkezéseknél feleslegül maradt 183 forint 15 krajcár kamatostól ekkor már 202 forint 93 krajcár. „Küladományokból” és magángyűjtés útján 400-400 forint. Ünnepelemek rendezéséből befolyt 150 forint. Továbbá a templom és a lelkészilak pénztárából 150 forint.

A püspök február 5-én a magánpénztárából 50 forinttal járult hozzá a templom belső felszereléseinek költségéhez, azzal az utasítással, hogy ezen összeg átvételéről bélyegtelen és a gondnok által aláírt elismervényt küldjenek hozzá be. Ezek után még így rendelkezett: „a még hiányzó szükséglet a meglévő fedezet gyümölcsöztetése és a gyűjtés tovább folytatása által szerzendő be s akkor a templom kijavítására és felszerelésire vonatkozó tervek és költségszámítások egyházhatalosági helybenhagyás végett előmbe lesznek terjesztendők.”¹³

Csató Ferenc plébános február 10-én küldi el Gyulafehérvárra a Lönhárt Ferenc püspök meghagyása értelmében kiállított nyugtát az adományozott 50 forintról. Köszönetüket a következőképp kifejezve: „kegyeskedjék templomunk céljaira küldött nagylelkű segedelméért hitközségünk forrón érzett hálájának nyilvánítását elfogadni!”¹⁴

12 GYFL GYÉL: I.1/a, 1890 év, cat 30, Num 413

13 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. febr. 5.

14 GYFL GYÉL: I.1/a, 1890 év, cat 30, Num 413

A tövisiek ahogyan eddig, ezután is igyekeztek minden követ megmozgatni a hiányzó pénz összegyűjtése érdekében. Kitűnik, hogy a plébános számos pap és tehetősebb világi ismerősénél is megkísérelt bármi csekély anyagi segítséget kérni a terveik megvalósítására. Ezeknek a kezdeményezéseknek eredményeképpen jó néhány esetben sikerült kisebb-nagyobb adományokhoz jutniuk. Azonban előfordult az is, hogy eredménytelenül zörgettek ajtókat. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület titkársága 1890. február 9-én keltezett levelükben így válaszoltak az egyházközség támogatási folyamodványára: „Egyesületünkhöz intézett segély iránti beadványukra vonatkozólag tisztelettel értesítjük, hogy kérelmüket igazgatóságunk teljesíthetőnek nem találta.”¹⁵

A megállapodás szerint az orgona következő 300 forint részletét csak 1890. március 15-én kellett volna utalniuk, viszont egy február 22-én feladott postautalványból kiderül, hogy a megbeszélte dátumnál hamarabb küldtek a mesternek 100 forintot Marosvásárhelyre.¹⁶ Takácsy február 25-én írt levele arra utal, hogy nemrégiben küldött értesítést a plébánosnak – amit valamiért nem archiváltak az egyházközség irattárában – melyben jelezte, hogy némi pénzre lenne korábban szüksége. Az orgonaépítő ekképp fejezi ki háláját:

„Kedves Barátom Ferencz! A kérésem következtében küldött 100 frtot folyó hó 23án vettem. Fogadd ezért őszinte hálám kifejezését, mert ezáltal rajtam a legjobbkor segítettél. Az orgona munkálata a legnagyobb gyorsasággal folytattatik. Nőm a legszívélyesebben üdvözöl, én pedig baráti készségeért még egyszer köszönetet mondva maradok háládatos barátod Takácsy Ignác.”¹⁷

Annak ellenére, hogy a szükséges anyagi fedezetet még mindig nem sikerült előteremteni, a tövisiek mégis segítettek az orgonaépítőn az általa hamarabb kért 100 forinttal. Ezek felett a többi szegődött mesternek is a már elvégzett munkák után kisebb-nagyobb

15 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. febr. 9.

16 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. febr. 22.

17 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. febr. 25.

részleteket ki kellett fizetniük a szerződések értelmében. Márciusban a Takácsynak járó második részletből hátra maradt 200 forintnak is csupán a felét tudták elküldeni, ráadásul azt is a meghatározott dátumot követően néhány nappal.¹⁸ A 100 forintról szóló postautalvánnyal együtt Csató Ferenc plébános egy levelet is küldött az orgonaépítő barátjának, – melynek tartalmát sajnos szintén nem ismerjük – ebben feltételezhetően magyarázatot adva a fennakadásokra.

Takácsy Ignác ezt követő levelének – melyet március 25-én adott fel a postán – még az eredeti borítékja is fennmaradt. „Nagyontisztelendő Csató Ferencz rom. kath. plébános urnak kiváló tisztelettel Tövisen” – olvashatjuk a címzést az orgonaépítő kézírásával. Maga a levél, mely a szakmai és üzleti oldalon némiképp túlmutat így hangzik:

„Kedves Feri barátom! Küldött leveledet és a 100 ftnyi összeget ugyan egy napon vettem. Fogadd legőszintébb köszönetemet. Igaz, hogy 200. jobb lesz vala; de ha nem volt lehetséges, abbais belenyugszom. Ami az orga elkészítését illeti: meglehetsz győződve, hogy az a kitűzött időre kész leend. Szükséges azonban tudnom: 1.) hogy miután a kar már készen van, hány centiméter magassága annak a templom talajától a mennyezetig? 2.) hány centiméter a magassága a régi orgonának a kereszt leszámításával? és 3.) hány centiméter a régi orgona fuvónyomójánál a szélessége? Mindezekre nézve kellő felvilágosítást kérve, az orgona szerkezetét illetőleg ne aggodj, jobb lesz, ha ehelyett Nagypéntekre egy jól elkészített predicationról gondoskodik. Midőn az orgona felállítva leend, akkor nyiland alkalmad annak belszerkezetéről és kül csínjéről magadnak meggyőződést szerezhetni. Addigis fogadd nőmnek ép ugy, mint Kiss Jóskának, ki folyó hó 22-én városi tanácsnökká lett megválasztva, és saját üdvözetemet. Felvilágosításodat levelezőlapon várva maradok őszinte barátod Takácsy Ignác.”¹⁹

18 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 18.

19 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 25.

Az új karzat ekkor még nem volt készen, ugyanis Koperdák kőfaragó mester az oszlopok és a könyöklők elkészülését húsvét szombatjára vagy pár nappal előtte remélte teljesen elkészülni. Hogy mikor küldte meg a plébános Takácsynak az általa kért méreteket, nem tudjuk.

Az anyagiak terén az isteni gondviselés is a segítségükre sietett, ugyanis 1890. tavaszán a plébános néhány jóval korábbi megkeresésére támogató válasz érkezett. Bálint László, Bereck község plébánosa a legjobb akarata dacára is csak 1 forinttal tudott „a tövisi jeles emlékü templom felszereléséhez” hozzájárulni.²⁰ A helyi plébános bizonyára a Tövisen élő Walter család révén ismerkedhetett meg és barátkozott össze Walter Károllyal, Budapest-Erzsébetváros elemi iskolájának az igazgatójával. Az alig harminc esztendő tanár is, – aki rövid ideig Esztergomban is volt segédkantó – elkötelezett volt a tövisi templom ügyében. Március 19-i leveléhez 21 forintot csatolt, melyet a templom javára gyűjtött.²¹ Március 25-én Csíksomlyóról Imets F. Jákó²² gimnáziumi igazgató a leveléhez csatolva küldött 2 forintot „a tövisi Hunyady János féle templomnak, ezen nevezetes történelmi műemléknek, megfelelőbb belső felszerelésére”.²³ Csató plébános egy másik jó barátja, a verespataki református vallású bányatulajdonos Ebergényi Mózes április 5-én 10 forintot küldött a következő üzenettel:

„(...) sietek ide zárt 10 frt szerény adakozással magam is hozzá járulni egy oly emlék fenn tartásához, mely nem csak a Cath. hitélet terjesztéséhez van fűzve; hanem Erdélyünk történelmének egy szép emléke, amely mindnyájunkot hosszú időre a hazafias össze tartozásra és testvéri szeretetre int. A nemes cél iránti buzgoságból örömet meg tettem volna azt is, hogy másokat meg nyerjek az

20 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 15.

21 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 19.

22 Imets Fülöp Jákó (Tusnád, 1837.11.12. – Tusnád, 1912.10.24.), kanonok, főesperes, tanár, gimnáziumi igazgató, iskolaszervező és könyvtáralapító, író, műfordító, az akkori országhatárokon kívül élő magyarság ismert kutatója

23 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 25.

adakozásra, de a mostani átalános szegény bányászat azt nem engedi meg, miután ily köz célú adakozásokkal külföldben is a hívők serege túl van terhelve.”²⁴

Max Tivadar fogarasi nyugalmazott őrnagy április 19-én levelében közli, hogy miután olvasta a tövisiek segélykérő üzenetét, már december 14-én Bécsbe, Erzsébet királyné főudvarmesteréhez folyamodott, mint kiderült, eredménytelenül. Ennek ellenére több havi fáradozása eredményeként a templom részére küldött egy fehér pluviálét stólával együtt, egy kék kazulát öt darab tartozékkal.²⁵

A Szent László Társulathoz benyújtott segélykérelmükre május 12-én érkezett válasz Gyulafehérvárra, miszerint az egyesület „a tövis templom jókarba való helyezése céljából száz azaz 100 frtot” küldött.²⁶

Időközben hozzáfogtak a kőkarzat elkészítéséhez. A szükséges oszlopokat és könyöklők egy részét még április 3-án, nagyszerdán hozta el tíz tövisi szekér Magyarigenből. A maradék elemeket pedig fuvaros híján csak később sikerült elszállítani.²⁷ 1890. április 18-án vasúton érkezett Aradról Tövisre 10 zsák portland és 8 zsák vízhatlan cement.²⁸ A kórusra felvezető 17 darab kőlépcsőről április 29-én állított ki számlát Moritz János kőfaragó, darabja 1 forintba került.²⁹ Ezt követően május 9-én vásároltak 4000 darab téglát és 42 kilogramm kulcsvasat Nagyenyedről. A téglát nem bizonyult elegendőnek, mert utólag még 2000 darabra volt szükségük. Ezen felül még felhasználtak 10 köbméter alapkövet, 100 véka meszet, 30 szekér porondot és 10 darab vaskapcsot.

Az orgona árának második részletéből 100 forinttal az egyházközség pénz szűke miatt több mint egy hónapig tartozott az orgonaépítőnek. Ezt az összeget maga Csató Ferencz plébános személyesen vitte el Marosvásárhelyre április végén. Az erről kiállított

24 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 5.

25 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 19.

26 GYFL GYÉL: I.1/a, 1890 év, cat 30, Num 1757

27 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 3.

28 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 18.

29 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 29.

elismervény így szól: „Nyugta egy száz forintrol o. e. ben melyiket én alolírot a tovisi r. c. egyház reszere készületbenlevő orgona arabol tisztelendo Csato Ferencz urtol hogy valóban kezemhez vettem elősmerem Takácsy Ignác MVásárhely 1890 April 28.” A korábbi levélváltásuk szerint a hangszer ekkor már részben fel volt állítva Takácsynak a Kálvária utcai lakásán, ennek a megtekintése okán utazhatott oda a lelkész. A vállalati szerződés alapján az orgona játszóasztala a szekrény mögött foglal helyet, vagyis hátul játszos orgonát terveztek. Ezzel szemben az orgona pedig elől elhelyezett különálló játszóasztallal készült el. Mivel kifejezetten erről a változtatásról semmiféle írás nem tesz említést, feltételezhetjük, hogy ezt illetően akkor személyesen történhetett szóbeli megegyezés. Ezt némiképp alátámasztják az orgonaépítő március 25-ei levelében írt szavai: „Mindezekre nézve kellő felvilágosítást kérve, az orgona szerkezetét illetőleg ne aggodj, (...) midőn az orgona felállítva leend, akkor nyiland alkalmad annak belszerkezetéről és kül csinjáról magadnak meggyőződést szerezhetni.”

A plébános nem sokat időzött barátjánál, mivel másnapra már haza is érkezett. Megtudva Takácsytól az orgonaalkatrészek méreteit és a fuvar várható idejét, az egyházközség április 29-én a Magyar Királyi Államvasút budapesti igazgatóságához fordult a szállítás díjmentesítésére. A kérelmükre az igazgatóhelyettes május 20-án így válaszolt:

„A t. romai katolikus lelkészi hivatalnak Tövis. Vonatkozásul april hó 29-én kelt becses beadványára tisztelettel értesítjük, hogy az ottani római katolikus templom számára Maros-Vásárhelyről szállítandó orgona után a díjmentes szállítást elvi okoknál fogva sajnálatunkra nem engedélyezhetjük. Megjegyezzük egyéb iránt, hogy beszerzett jelentés szerint a kérdéses orgona súlya körülbelül 3000 kg. lesz, mely esetben a szállítási díj mintegy 23 frtot fog kitenni.”³⁰

30 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. máj. 20.

A kontraktus szerint a hangszer árából „fennmaradó 300 frt az orgona felállítása alkalmával adatik át”. Ám annak ellenére, hogy a hangszer még mindig a mester műhelyében volt május 20-án, mégis utalványoztak postán 100 forintot.³¹ Mivel nincs nyoma a levélváltásokban, hogy ezt a vállalkozó kérte, így nagy valószínűséggel a plébános április végén tett marosvásárhelyi látogatása alkalmával Takácsy személyesen fejezte ki ezen szükségét. Lehetséges, hogy Csató Ferenc a felállított hangszer láttán meg tudta győzni az egyháztanácsot, hogy a megegyezés ellenére korábban kiutaljanak egy részt a hátralékból. Végso soron korábban ők maradtak el a második részlet folyósításával.

A templom a folyamatban lévő építkezés miatt nem állt készen az orgona fogadására. A szerződés szerint ugyan június 6-án kellett volna felállítani a hangszert, ám az ehhez szükséges új karzat – a belső meszelés és tisztítás munkálataival egyidejűleg – csupán június 7-én készült el.³² Az orgonához hasonlóan a nagyenyedi Barát Sándor asztalosmestertől megrendelt padok sem kerülhettek be emiatt időben a helyükre.³³

Arról, hogy Takácsy mikor és miként üzent a tövisieknek az orgona szállításáról, valamint a maga és segédje érkezéséről nem tesz említést egy fennmaradt dokumentum sem. Továbbá magáról a hangszer fuvarozásáról sincs meg az eredeti vasúti okmány, viszont az 1890-ik év pénztári naplója³⁴ szerint „az új orgona szállítása” június 13-án történt, 20 forint 13 krajcár költség ellenében.

Takácsy és a legénye bizonyára már Tövisen volt, amikor az orgona oda megérkezett, mivel felügyelni kellett az átrakodást a vonatról a szekerekre. Az orgona faragványait Zinthal Mihály³⁵ készítette, aki ezeket Szászrégenből vasúton küldte Tövisre június 28-án. A 25 kilogramm súlyú láda átvételére tekintetes Takácsy Ignác úr orgonaművész volt feljegyezve a gyorsáru-szállítólevélen.

31 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. máj. 20.

32 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. jún. 7.

33 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. máj. 31.

34 GYFL GYUGYL: VIII, 19/c, 1 dob, 1871-1906, 1891. jan. 28.

35 Zinthal Mihály oltárkészítő, aranyozó, Takácsy több alkalommal is dolgoztatott vele

A rendeltetési állomás pecsétje szerint a küldeményt másnap, június 29-én Tövisen át is vette a bizományos.³⁶

Az egyházközség archivált anyagai közül egy nagyon érdekes írás került elő, amely némi kérdést hagy maga után. A dokumentum így szól: „Nyugta hatvanhat forintról melyeket takácsy ignác orgona készítő nevében és meg bízásából negyven hat forintig a tovisi orgona árába és husz forintig a korombán agostonnak el adot zongora árába csató ferencz plebános urtól át vettem Tövis. 1890. július, 10kén Csintalan Gyula.”³⁷ Ennek értelmében tehát Takácsy Ignác valami oknál fogva nem tudta az általa készített hangszer felállítását befejezni Tövisen, ezért korábbi tanítványát, a kolozsvári Csintalan Gyula orgonaépítőt bízta meg ezzel. A kolozsvári mester által felszámolt 46 forintnyi munkadíj a hangszer intonálására és hangolására enged következtetni. Ugyanakkor az a tény, hogy még egy zongorát is szállított magával, melyet a helyi kántor-tanítónak adott el, arra utal, hogy ez már előre megtervezett művelet volt, nem pedig valami hirtelen kialakult helyzet.

A legszilárdabb magyarázat arra, hogy az orgona felállítását Takácsy miért volt kénytelen korábbi tanítványára bízni, az lehet, hogy ő maga egy másik hangszerének a befejezésével és összeszerelésével foglalkozott. Ugyanis amiatt, hogy a templomban az új karzat csak június 7-én készült el – míg az eredeti menetrend szerint az orgonát már egy nappal korábban át kellett volna adnia a használatra –, Takácsy ütemtervében jelentős késés alakult ki. Így a műhelyében a vártnál több ideig helyet foglaló tövisi orgona hátráltatta a szőkefalvi katolikus templomba szegődött munkájában. Mindkét egyházközség megbízását még előző év decemberében vállalta el, sőt a Küküllő-mentiekét elsőként. Azért, hogy legalább Szőkefalván ne fusson ki a határidőből és szeptember 15-ére felállíthassa az ugyancsak hat változatú orgonát,³⁸ valószínűleg be kellett vonja volt tanítványát a tövisi orgona helyszíni munkálatainak befejezésébe.

A vállalati szerződés szerint az elkészült orgona átvétele „szakértői felülvizsgálat után” kellett megtörténjen, ami bevett szokás volt

36 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. jún. 28.

37 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. júl. 10.

38 GYFL GYÉL: I.1/a, 1890 év, cat 30, Num 4579.

akkoriban. Sajnos ebben az esetben sem maradt fenn jegyzőkönyv, amelyből megismerhetnénk az esemény részleteit, hogy ki vagy kik voltak a felkért szakemberek, és milyen bírálatot kapott az új hangszer. Viszont az időpontot nagyjából meg tudjuk határozni, ugyanis az évi számadásban július 20-ai dátummal a következőt jegyezték le: „az új orgona elkészítése és felállítása” 834 forint 69 krajcár.³⁹ Így vélhetően ekkor adták át a hangszert, amely a szerződésben foglaltaknak megfelelt, hiszen maradéktalanul kifizették. Az orgona diszpozíciója ekkor így nézett ki:

Manuál	<i>C-f³54 billentyű</i>	
Principal	8'	<i>54 drb cínsíp</i>
Salicional	8'	<i>12 drb fasíp 42 drb cínsíp</i>
Vájt Fuvola	8'	<i>54 drb fasíp</i>
Coppel	8'	<i>54 drb dugott fasíp</i>
Flota amabil	4'	<i>24 drb nyitott fasíp 30 cínsíp</i>
Mixtur 3 sor		<i>162 cínsíp</i>

Az orgonahomlokzat kialakítása tökéletesen igazodik a gótikus templom jellemvonásaihoz. A hármastagolásban elhelyezkedő négy sípmező csúcsa az ablakok boltozatát imitálja. A középső tagolás szögletesen emelkedik ki a két szélsőtől, ám ennek előterében egy számárhátív csúcsosodik ki tetején egy stilizált faragott kereszttel. Az orgona tetejét és a sípmezők felső részét gótikus motívumú faragványok díszítik. A sípok lábánál vízszintesen végigfutó faragott díszelem, pedig az orgonával egyidőben készült új kőkarzat faragott korlátjának a mintázatát követi. Az oldalain kialakított nyílások fedelei zsanérokkal vannak felszerelve.

³⁹ GYFL GYUGYL: VIII, 19/c, 1 dob, 1871-1906, 1891. jan. 28.

Az orgona további sorsa

Az egyházközség a következő év folyamán, 1891-ben úgy döntött, hogy az új orgonáját kibővített és némi változtatást eszközölt annak hangképén. A két munkálat közötti egy éves időszakból nem ismerjük a plébános és az orgonaépítő közt történt levélváltásokat. Ám ez a hiányosság már az évekkorábbi időszakot tekintve is észlelhető, ami arra utal, hogy a nagyobb mértékben személyes tartalmú üzenetek – még hogyha van is benne kevés említés az orgonáról – nem kerültek a plébánia irattárába.

A kibővítési munkálatokkal kapcsolatosan 1891. szeptember 7-én – a korábbi alkalomhoz hasonlóan – Tövisen állapodtak meg Takácsyval. Ezen eseményen az aláírások tanúsága szerint az orgonaépítőn és a plébánoson kívül még jelen voltak mint tanúk Schmotzer Lajos és Kolumbán Ágoston, utóbbi volt a jegyző is egyben. A vállalati szerződés így szól:

„Létre jött Főt. Csató Ferencz tövisi lelkész és marosvásárhelyi Takácsy Ignác orgona építő között a következőkben: 1. Takácsy Ignác vállalkozik arra, hogy az általa mult évben a helyi r. k. egyház részére készített 6 változatu orgonát kiegészíti 8 változatura; még pedig oly formán, hogy a jelenleg meglévő ugynevezett flóta amabil változatot kicseréli felül fuvó /: überblászen :/ változattal, melyben 19 drb. alhangu síp fából a többiek czinből készülnek. Az ekkép módosított 6 változathoz hozzá járul egy teljes 4 lábas principál czinből és egy négy lábas csucsfuvola szintén teljesen czinből. 2. Az előbb leirt munkálatokért 260 azaz: kétszázhatvan forint díj állapittatik meg, mely összegből 60 azaz: hatvan forint előlegül megy, melynek átvételét Takácsy Ignác jelen szerződés aláírásával elismeri és nyugtatja, a többi 200 forint az 1.ső pontban leirt munkálat kifogástalan teljesítése után fizettetik ki vállalkozónak. 3. Jelen

munkálat teljesítésének határidejéül f. évi november hó
20.a állapittatik meg.⁴⁰

A szerződés megkötését követő időszakból ugyancsak kevés információt ismerünk. Úgy tűnik, hogy a munkabért most sem a megállapodásban foglaltak szerint fizették ki. Mivel a kontraktust Takácsy is aláírta, így annak tartalma szerint már szeptember 7-én átvett 60 forintnyi előleget. Ezen kívül két „postai föladó vevény” is bizonyoságot tesz pénz kiutalásáról. Október 15-én 100 forintot, majd november 1-én 50 forintot adtak fel Takácsy részére.⁴¹

Az elvégzett munkáról kiállított számlából⁴² megtudhatjuk, hogy Takácsy miként hajtotta végre a hangszer kibővítését. A szelládához hozzátoldott egy vendégszelládát, amelyre a két új sípsort állította, ezeknek széltökét készítette a hozzájuk járó csúszkával és az azokat mozgató mechanikával együtt. A játszóasztalon, mivel már nem volt hely a meglévő regiszterhúzóknak két újnak, ezért a vízszintes síkon a billentyűzet pakni mindkét oldalán egy-egy előre-hátra mozgatható kapcsolót alakított ki. Viszont ezeknek a nevei nincsenek feltüntetve, és a Flota amabil 4' változat elnevezés is megmaradt, holott az egy ugyancsak 4 lábas átfújó fuvolát (Travers flöte) működtet. A két új sípsor miatt az orgonaszekrényt hátrafelé megtoldotta, de nem a teljes magasságban, csupán ahol a vendégszállada és a sípok elhelyezkednek. A hangszer diszpozíciója a bővítés után így néz ki:

Manuál:	<i>C-f³54 billentyű</i>	
Principal	8'	<i>54 drb cínsíp</i>
Salicional	8'	<i>12 drb fasíp 42 drb cínsíp</i>
Vájt Fuvola	8'	<i>54 drb fasíp</i>
Coppel	8'	<i>54 drb dugott fasíp</i>
<i>Principal</i>	4'	<i>54 drb cínsíp</i>

40 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1891. szept. 7.

41 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890.

42 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1891. dec. 17.

<i>Csúcsfuvola</i>	4'	54 drb cínsíp
<i>Travers flöte</i>	4'	19 drb fasíp 35 cínsíp
Mixtur 3 sor		162 cínsíp

A kibővítési munkálatokat illetően egyéb dokumentum nem szolgál további információval. Nem ismert, hogy végül november 20-ra sikerült-e időben elkészülnie. Tudjuk, hogy november elejéig 210 forintot adtak ki az orgonaépítőnek a szerződésben meghatározott 260 forint munkadíjból. Viszont Takácsy 305 forint 37 krajcárról állított ki számlát december 17-én Marosvásárhelyen. Ez nem föltétlenül jelenti azt, hogy a munka nem készült el a megszabott időre, hiszen korábban is volt példa arra, hogy a tövisiek rugalmasan kezelték a részletek kifizetését.

Egy évtizeddel később az 1901. augusztus 1-én készített leltár szerint jó állapotban volt az 1890-ben közadakozásból készült nyolc változatú „góth” stílusú orgona. Értékét 2500 koronában határozták meg.⁴³

1926-ban az egyházközség úgy döntött, hogy a nyár folyamán a templomot kifestetnék, mivel a falai már nagyon piszkosnak mutatkoztak. A főhatóság kiküldte a kerületi főesperest és Lestyán Józsefet, „hogy a régi templom stilszerű kifestésére helyes módozatot állapítsanak meg.”⁴⁴ A rendelkezésük szerint a „faragott kövekről, melyek az ablakok körüli párkányzatában, az ajtók és szentélyt választó ívezetben vannak, valamint a falakon kiemelkedő faragott kő órmokról a meszelést” le kellett kapartatni, hogy az eredeti állapotukban maradjanak meg. Továbbá a falakat le kellett teljesen simítani és a szakértők utasítása alapján lefesteni. Az augusztus és december folyamán zajlott munkálatok nagy mennyiségű port eredményeztek, ami az orgonába is bejutott, ám a kitisztítása elmaradt.

Tíz évvel később, 1937 májusában a temesvári Wegenstein orgonagyár emberei javították a helyi református templom orgonáját. Ennek okán Oláh Dániel plébános május 23-án összehívta az egyháztanácsot a saját orgonájuk ügyében. A jegyzőkönyvből megtudjuk,

43 GYFL GYÉL: I.1/a, 1901 év, cat 33, Num 3628.

44 GYFL GYÉL: I.1/a, 1926 év, cat 30, Num 3526.

hogy a világháború idején a homlokzati sípokat rekvirálták. A lelkész feleleveníti, hogy Wegenstein orgonaépítő még 1933-ban 14 600 lej összegben beadott egy költségvetést az orgonájuk kijavítására, a hiányzó homlokzati sípok pótlására és teljes jókarba helyezésére. Az egyházközség anyagi helyzete akkor ezt nem engedte meg, így feledésbe is merült a dolog. A dokumentum szerint a plébános így folytatta előterjesztését: „most azonban lehetőség nyílt rá és alkalom szerű is volna a javítás eszközlése, mert a cég emberei jelenleg itt dolgoznak a ref. templom orgonáján, kéri tehát az egyház tanács határozatát.”⁴⁵ A jelenlévők elhatározták a javítás eszközlését, ezért kéri a püspököt, hogy „az egyházi épületek javítási és fenntartási alapjából” a szükséges 14 600 lej összeg felhasználását engedélyezze, és az elnöklő plébánost utasítják, hogy „a céggel a szükséges levelezést fölvegye a fizetésre vonatkozólag a novemberi országos vásárig kitoló feltételben egyezzek meg, amikor az egyház megkapja a vásárvámból az ő részesedését.”

A plébános még aznap így írt Majláth püspöknek: „Templomunk orgonája rászorul az alapos tisztításra, hangolásra és ugyanakkor szeretnők a hiányzó, - háboru elvitte - homlok sípokat is beállítani.”⁴⁶ A felterjesztéshez csatolva az egyháztanács ide vonatkozó jegyzőkönyvét és Wegenstein orgonagyáros 1933-as költségvetését, tolmácsolta az egyháztanács kérését a szükséges 14 600 lej és mellékiadásoknak fölhasználását az épületek fenntartási alapjából. A lelkész úgy vélte, hogy amennyiben november első felében megkapják a vásárvám utolsó részletét, akkor a folyó kiadásokon túl az orgonajavítás költségeire is lesz fedezetük. Reménykedett, hogy a cég beleegyezik ebbe a fizetési határidőbe.

A folyamodvány másnap már a püspök asztalán volt, aki hosszas késlekedés nélkül, már május 25-én a következő választ küldi a tövisiek kérésére:

„F. évi 87. sz. felterjesztésére az egyháztanács határozata alapján az orgona javítását Wegenstein-céggel 14.600 lej összegben az egyházi épületek javítási és fenntartási

45 GYFL GYÉL: I.1/a, 1937 év, cat 30, Num 1758.

46 Uo.

alapjából engedélyezem. Figyelmébe ajánlom a következőket: 1. az 1933 évi költségvetés szerint a tisztítási és hangolási munkálatok díja a szerelők utazási költségeivel együtt értendő – az utazási költségek az adott esetben a Cégnek mostani ajánlata szerint megtakaríthatók; 2. semmi estere sem engedhető meg, hogy a fizetés eszközlése végett az egyházközség kölcsönt vegyen fel.⁴⁷

Jelenleg még nem került elő olyan dokumentum, amely a javítás további folyamatába betekintést engedne. Ugyan a tövisiek az 1933-as Wegenstein féle ajánlatot csatolmányként a folyamodványukhoz felterjesztették Gyulafehérvárra, de a dokumentum ott nem került archiválásra, így annak pontos tartalmát nem ismerjük. Minden bizonnyal a tisztításra szoruló hangszert végül megjavították, és kipótolták a ma is látható új homlokzati sípokkal.

A hangszer további állaptát illetően nem sokat tudunk. A századfordulón már modern, csendes üzemű villanymotor szolgáltatta a megszólalásához szükséges szelet. Legutóbb – 2023 július-augusztus folyamán – Pap Zoltán székelyudvarhelyi orgonaépítő végzett nagyobbszabású javítást Szász János plébános megbízásából. Ekkor a szelládát teljesen restaurálták, az egész hangszert kitisztították, az elkopott mechanikai alkatrészeket cserélték, és a sípokat újra intonálták és hangolták. A felújított orgonát szeptember 8-án a Kisboldogasszony búcsú alkalmával Kerekes László segédpüspök áldotta meg.

Összegzés

Az orgona a több mint kétezer éves múltjával az egyik legősibb ma is létező hangszernek nevezhető. Az idők folyamán számos fejlődésen ment át, sok különböző szerepet betöltve. A helyét jellemzően a templomban találta meg, de előfordul koncerttermekben, szalonokban és nagyritkán magánlakásokban is. A különböző

47 Uo.

alkotóelemeinek a lényeges tökéletesítése révén a mai formájában ismert orgona a barokk korban élte első fénykorát. Ebben nagy szerepet játszott a felülmúlhatatlan organista, Johann Sebastian Bach és a kiváló orgonaépítő, Gottfried Silbermann munkássága is. Bach és Silbermann pedig nagy hatással volt a következő nemzedék zseniális muzsikusaira, zeneszerzőire és orgonaépítőire egyaránt.

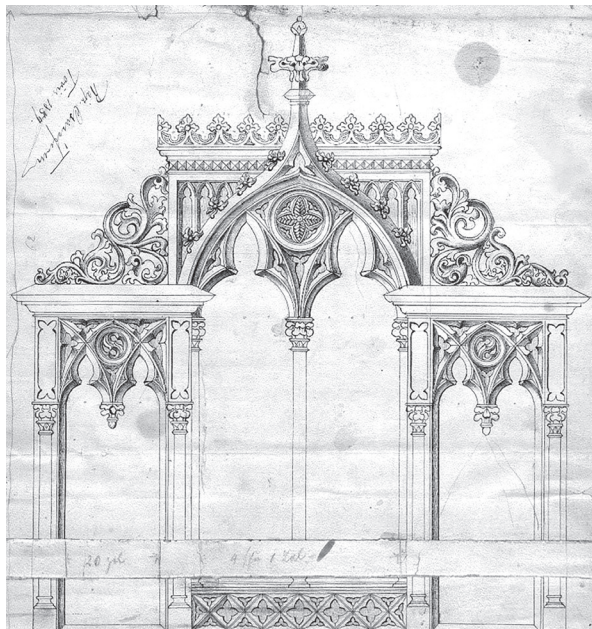
Az általam kutatott Takácsy Ignác orgonaépítő ugyan nem szerzett magának világhírnevet, viszont alkotásai ma is liturgikus (istentiszteleten) használatban lévő hangszerek, melyek az erdélyi és végsősoron az európai orgona-repertórium részét képezik. Az általa 1860 és 1900 között készített több tucat hangszer jelentős része teljes eredetiségben maradt ránk, a korszak jellegzetes példányainak számítanak.

Takácsy a többi mesterhez hasonlóan csakis azért kapott megbízásokat új orgonák elkészítésére vagy a már meglévők javítására, mert az egyes egyházközségeknek az volt a vágya, hogy a mindenható Istent orgona hangja mellett dicsőíthessék. Ennek egy remek példája a tövisiek (orgona) története.

Egy hangszer elkészíttetése minden esetben nagyszabású befektetésnek számít, amihez a szegény asszonyok két fillérje is elengedhetetlen. Sokszor egy új orgona magával vonz további elengedhetetlen munkákat is, mint egy új karzat.

Az alig 300 lelkes kis tövisi egyházközség nagy múltú temploma iránt Erdély-szerte és azon túl is, felekezettől függetlenül sokan mutattak empátiát. Több mint négyszáz év elteltével is „Erdély történelmének egy szép emléke” volt, amely mindenkit „hosszú időre a hazafias összetartozásra és testvéri szeretetre” intett.

Ma már nem tekintünk így templomainkra, az azokhoz köthető fontos történelmi események már nem jelentenek sokat számunkra, igaz, hogy ma már nem is igazán ismerjük azokat. Nem csoda, hogy a 79 hangszert alkotó Takácsy Ignác orgonaépítő feledésbe merült, hiszen a saját templomépítő felmenőinkre sem emlékezünk. Elengedhetetlen, hogy ismerjük ilyen téren is a múltunkat, mert az bizonyosan hatást gyakorolt a jelenünkre.

1. ábra: A Takácsy által bemutatott orgonarajz
Forrás: Gyulafehérvári Érseki Levéltár, Gyulafehérvári Gyűjtő Levéltár

2. ábra: Tövisi orgona, Takácsy Ignác 60. alkotása
Forrás: saját fotó

Irodalomjegyzék

- Zászkaliczky Tamás *Az orgona képes krónikája*. Rózsavölgyi és Társa. 2008.
- Pécsi Sebestyén *Az orgona*. Ecclesia Könyvkiadó. 1975.
- Lestyán Ferenc *Megszentelt kövek: A középkori erdélyi püspökség templomai II*. Glória Kiadó. 1996.
- Knecht Tamás és Zsebe Márta (eds.) *A gyulafehérvári főegyházmegye millenniumi szematizmusa*. Verbum Kiadó. 2009.
- A Marosi Református Egyházmegye Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi fióklevéltárában (Mar.Eme.Lvt.). Egyházközségi Gyűjtők (Ek.Gyűjt.).
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (GYFL) Gyulafehérvári Érseki Levéltár (GYÉL).
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (GYFL) Gyulafehérvári Gyűjtőlevéltár (GYUGYL).